

POVEST O BARUHOVIMA

Vreme koje je rodilo revolucionare

Teško je reći kada počinje povest o Baruhovima i kada se završava. Počinje svakako još za vreme onog rata, u prizemnom Beogradu, na starom Dorćolu. Možda baš u času kada se pred malom krojačkom radionicom Ilije Baruha zaustavio fijaker, u koji je majka Baruh žurno ubacila svoje troje male dece. Dok su na Beograd padale bombe, fijaker se truckao na dalekom putu do Vidina. Tri dečaćića dremaju u majčinom zagrljaju, pred njima je još neispisan život, koji će oni ispisati svojim junaštvom i svojom žrtvom u borbi za jedan pravedniji i lepši svet. Ispisaće priču istinitu i čudesnu, priču koja nema završetka, već se stapa sa današnjicom i živi u svakom od nas. Možda je njen smisao u onih nekoliko reči koje čitamo na nadgrobnom spomeniku majke Baruh: „Rodila je šestoro dece, učila ih je da žive i da umru za socijalizam”.

Rat i detinjstvo

Uz potmulu grmljavinu topova tri dečaka igrala su se rata, kao sva deca svih vremena i svih podneblja. Bili su još zaštićeni, još je daleko od njih bio onaj sledeći, mnogo strašniji rat, u kome će oni učestvovati kao junaci. I ne znajući da se rat završio, dečaci nastavljaju svoju igru, najpre u ruševinama svog nekadašnjeg doma u Beogradu, a zatim u Požarevcu, gde je otac, vrativši se iz bojeva i zarobljeništva, ponovo otvorio krojačku radionicu.

Porodica se povećala, a dečaci su porasli i sad čuvaju svoje mlađe sestre, jer treba odmeniti majku, koja od jutra do mraka ima pune ruke posla, kuvajući, spremajući i perući za toliku porodicu. U toj svakidašnjici bilo je i uzbudljivih događaja, kao na primer one noći kada je u komšiluku izbio požar, a petnaestogodišnji Joži skočio iz kreveta, nosio vodu i gasio vatru sve dok požar nije bio ugašen. Posle tog noćnog podviga ostao je Jožiju težak išijas, tako

da neko vreme nije mogao da igra fudbala, koji je toliko voleo da je čak igrao bos, samo da mu ne prebacuju što dere cipele. Bora, koji je bio mnogo tiši i povučeniji, umeo je kao nijedan drugi dečak da čuva decu. On je inače satima vajao i crtao i zabavljao je sestre praveći im figurice od gline, koje bi obojio živim bojama. Kada se jednom mala Šela razbolela od zapaljenja pluća i lekar koji je došao nije hteo da naplati posetu, Bora mu je poklonio jednu svoju sliku. Isa, iako samo nešto stariji, delovao je nekako već kao zreo čovek. Možda zbog njegovog ozbiljnog učenja, razumnog govora i veoma razvijenog osećanja pravde — tek otac nikad nije digao ruku na njega.

Svakidašnjica puna briga

Bezbrizno doba u životu Ise, Bore i Jožija bilo je zaista kratko. Dvojica starijih, Isa i Bora, smatrali su se već šesnaestogodišnji dečaci dovoljno odraslim da preuzmu svoj deo odgovornosti za izdržavanje porodice i počeli su davati kondicije mladim đacima. Onda se jedno vreme lakše i udobnije živelo, kada se otac zaposlio kao majstor u Zavodu za izradu vojne odeće u Nišu. Ali, jednog dana Nišava se izlila iz korita, poplavila obalu i prodrila i u stan Baruhovih. Kao i drugim porodicama koje su tu živеле, voda je Baruhovima odnela ono malo imovine, stečene dugogodišnjim napornim radom. Usred opšte panike samo je mati ostala mirna i spremala stvari koje će morati da ponese, ostavljajući za sobom i treći put rasturen dom.

Do prekretnice u životu porodice došlo je kada su sinovi odrasli do mature. Otac je zahtevao od njih da napuste školu i pođu na zanat. Zar treba tražiti nešto bolje nego postati dobar i viđen majstor sa poznatom firmom u čaršiji? Majka se nije složila. Ona je znala da to nije put njene dece, a ona je uvek bila na strani svoje dece. Tako je pala odluka: makar se kuvala samo čorba, sinovi će studirati. Isa je pošao na tehniku, Bora na prava, a Joži na filozofiju.

Avangarda

Beogradski univerzitet bio je u godinama pred rat žarište borbe protiv diktature i ugnjetavanja, socijalnog i nacionalnog. Studenti, koje je Komunistička partija vaspitavala na delima marksizma i ukazivala im na put revolucije, otpočeli su borbu tražeći više hleba i veća prava za radne mase. Oni su na univerzitetu zapalili iskrinu novog, pravednijeg društva. Pri prvom dodiru sa naprednim studentskim pokretom, trojica braće prišla su mu bez dvoumljenja. Joži, iako najmlađi, još je kao gimnazijalac znao zašto se vodi borba, i čak je učestvovao u demonstracijama, jer kad bi se on zagrejao za neku ideju, nije se više ničega plašio.

Ideja koju je sad upoznao imala je moć da izmeni stari i već preživeli svet i, zadojen njom, bio je dovoljno rečit i poletan da povede za sobom i svoje drugove, među kojima je bio jedan od najomiljenijih. Studenti su vodili borbu za autonomiju univerziteta, a u domu porodice Baruh održavani su sastanci rukovodilaca studentskog pokreta.

U to vreme, najstarija sestra Šela imala je tek šesnaest godina, a već je bila prerasla sve ono što su ilustrovani listovi nudili mašti mladih devojaka. Suviše inteligentna za to i osetljiva na ono što se dešavalo oko nje, ona možda još nije shvatala zbog čega izbijaju štrajkovi i demonstracije, ali je osećala sve veću napetost u kojoj se živelo, naročito otkako je režim pooštrio represalije protiv radničkog pokreta. Pošto se odmah posle male mature zaposlila kao radnica u fabrici „Elka”, ona se još vrlo mlada uključila u sindikalni pokret. Kada je u fabrici organizovana sekcija fabričkih radnika krojačke struke u kojoj je radila i Anda Ranković, Šela je među prvim devojkama u fabrici postala aktivan sindikalni radnik.

Jedne večeri zimi 1934 — kod kuće su bili Bora, Šela i mati, koja je ležala posle srčanog napada — prvi put je u kuću došao policijski agent. Pitao je za Jožija. U stvari, Joži je već bio uhapšen, policija ga je uhvatila u studentskim demonstracijama, a u kartoteci je pisalo da to nije prvi put. Agent je zahtevao da izvrši premetačinu, a majka je istog trenutka ustala iz kreveta i otišla u drugu sobu, tobože da zatvori prozor, a stvarno da uzme sa stola veliko „Kosmosovo” izdanje „Kapitala” i da baci knjigu kroz prozor u sneg. Agent nije našao ništa, jer su ilegalne brošure bile u džepu Šelinog kaputa, u predsoblju. Pošto je završio pretres, agent je saopštio da je Joži uhapšen i da će biti proteran u Višegrad.

Prvi progoni

Proteran — tako je rekao agent. U stvari, to je bio prvi logor u Jugoslaviji, kobni vesnik budućih koncentracionih logora, u kojima su mnogi fizički uništeni, a mnogi bili tako jakog duha da su izdržali sva zlostavljanja i, negde na granici života i smrti, postali heroji.

Za porodicu Baruh počela su teška iskušenja. Kuća je bila pod stalnom policijskom prismotrom. Otac je otpušten iz službe — režim je u to vreme već eliminisao Jevreje iz državne službe, čak i tako skromne službe kao što je bila njegova. To je za oca bilo previše. Ljut na svoju decu, on ih je ostavio i pošao trbuhom za kruhom, ne shvatajući da čovek može i da se zatvori među četiri zida radionice, kako ništa ne bi video, ali da ta četiri zida ne štite od plime koja nailazi.

Kada se Joži dva meseca docnije vratio iz Višegrada, gde je prva grupa komunista bila podvrgnuta režimu gladi, zime i batina, zatekao je porodicu preseljenu u jednosoban stan, a Isu kao

hranitelja i oca porodice. „Otac porodice” koji je studirao, davao časove iz matematike, fizike, hemije, francuskog i nemačkog, raznosio mleko i održavao partijske sastanke u prostoriji datoj vrednom studentu da tamo sprema ispite. Bora je u međuvremenu stekao diplomu Pravnog fakulteta, ali to nije bilo ono za čim je čeznuo. Svi koji su ga poznavali znali su za njegov veliki talent i njegovu ljubav za likovno stvaranje. Tako je Bora uspeo da dobije malu stipendiju od jevrejskog dobrotvornog društva „Potpora”, i spremao se u Pariz, na Likovnu akademiju (École des Beaux Arts). Malo ko je tada znao da njegov život samo jednim delom pripada umetnosti.

Uskoro posle toga, štrajk u fabrici „Elka”. Šela je bila jedan od rukovodilaca štrajka. U fabricu su upali agenti, tražeći „kolo vođe”. Jedan folksdojčer, poslovođa u odeljenju, pokazao je na Šelu. Iako su znale da se ne mogu suprotstaviti policiji, radnice su instinktivno pokušale da naprave zid između Šele i onih koji su došli da je vode. Pokušaj, naravno, bezuspešan, kao što je bio bezuspešan i pokušaj majčin da interveniše kod poslodavaca. Šela je sprovedena u zatvor. Bila je zatvorena najpre u Beogradu, zatim na Adi Ciganliji, a onda predata Sudu za zaštitu države. Nasmejana, srdačna, Šela, još ni potpuno odrasla i prvi put u životu zaljubljena, morala je već da bude junak. Morala je da se čeliči, jer to je bila 1937, godina u kojoj je učinjen herojski ali neuspeo pokušaj da se u Španiji zaustavi nadiranje fašizma, godina u kojoj je u Jugoslaviji Komunistička partija počela da priprema kadrove za odsudnu bitku.

Uoči rata

Veliki događaji ponesu čoveka. Uslovi koji nas okružuju i u priličnoj meri određuju naše postupke ostavljaju nam u presudnim trenucima vrlo malo izbora. Moramo se opredeliti, a ima situacija u kojima je samo najteži put ispravan. Ko pođe tim putem, postaje junak.

Takav je bio i životni put Baruhovih: Ise, inženjera, prerano ozbiljnog i uvek željenog znanja; Bore, slikara, obdarenog i osećajnog; Jožija, profesora, poletnog, vedrog, a ipak romantičarski zanesenog. Pri prvom susretu s ovim mladićima, od kojih je svaki na svoj način bio jednostavan, spontan i srdačan, verovatno bi malo ko osetio u njima još i herojske kvalitete. A ko bi mogao i da nasluti koliko se junaštva, snage i požrtvovnosti krije u krojačkoj radnici Šeli, koja je od svoje šesnaeste godine učestvovala u svim akcijama revolucionarne borbe, ili u nežnoj učenici Beli, koja je izdržala sva zlostavljanja ali nikoga nije izdala. Iza njih stajala je junačka majka, ona koja je imala dovoljno hrabrosti da u policiji kaže Vujkoviću u lice da su njena deca politički radnici, koje niko ne treba da uči, jer znaju šta rade.

Dvadeset Jožijevih hapšenja

To je bilo vreme kada su iz Jugoslavije, kao i iz mnogih drugih zemalja, dobrovoljci odlazili u Španiju, spremni da dadu i svoje živote da bi se fašizam sasekao još u korenu. Na univerzitetima u Zagrebu i Beogradu zaoštravala se borba i već je dolazilo i do fizičkih obračuna između napredne omladine i eksponenata najernje reakcije ili, još češće, policijskih agenata. U masama bio je poznat sadržaj letka „Protiv ratne opasnosti, protiv napadaja fašističke reakcije” koji je objavio Centralni komitet KPJ. Tadašnje vlasti su pripremle najveće počasti povodom dolaska grofa Čana, s kojim su vođeni razgovori o „smirivanju u tom delu Evrope”, ali antifašistički Beograd je dočekaao Musolinijevog izaslanika demonstracijama protiv fašizma. Vlada je ugostila i Hitlerovog ministra fon Nojbrata, a napredna omladina je opet protestovala na ulicama.

Među onima koji su se najviše videli i čuli prilikom takvih demonstracija bio je Joži Baruh. Po dva, tri dana posle toga ne bi se pojavljivao kod svojih i ulazio bi u stan tek kad bi video da je sa prozora sklonjen čaršav, kao znak da u kući nema agenata. Pa ipak, skoro svaki put kad bi u Beogradu došlo do demonstracija ili štrajkova, hapsili bi Jožija. Do početka rata Joži je bio dvadeset puta u zatvoru, ali nikad nije klonuo, već bi naprotiv posle svakog hapšenja sa novim žarom nastavio borbu. Majka je morala da zatvara prozore kad bi on zapevao „Internacionalu”.

Slikar pariskih pejzaža

Bora je za to vreme bio u Parizu i posećivao likovnu akademiju. Bio je jedan od onih jugoslovenskih slikara svoje generacije koji su se formirali pod pariskim nebom. Đak Ozanfana i Lota, počeo je kao slikar impresionističke škole, a razvio se u koloristu. U Parizu je izlagao u salonu „Tuileries” i u galerijama „Niveau”, „Carmina”, „Galerie de Paris” i drugima. Izlagao je zajedno sa jugoslovenskim slikarima, a i u sastavu grupe francuskih slikara, na izložbi koja je obišla sve veće gradove Francuske. Na Svetskoj izložbi u Parizu 1937, u jugoslovenskom paviljonu, bili su izloženi njegovi pejzaži Pariza i okoline. U Beogradu Bora je izlagao sa Grupom nezavisnih. „On nam je doneo nekoliko od najlepših predela u duhu francuske škole, iz Pariza i Francuske”, — pisao je tada kritičar jednog beogradskog dnevnika. „Ta određenost i svesnost htenja možda je malo neobična za jednog sasvim mladog slikara”, — primećivao je njegov kolega iz drugog dnevnog lista. Sasvim mlad, a već je nešto značio u savremenom slikarstvu. Još više se očekivalo od zrelog umetnika, ali kao i mnogi od najboljih u toj generaciji, Bora Baruh nije doživeo zrelo doba. Ostavio nam je svoja platna, kao nadahnutu i celovitu, ali ipak nedorečenu umetničku poruku.

Bez obzira da li u Beogradu ili u Parizu, Bora nije mogao da se posveti samo slikanju. U leto 1938. pariska policija je upozorena da Bora radi na prebacivanju dobrovoljaca u Španiju. Policajci su upali u njegov atelje i pod stražom ga sproveli preko Švajcarske i Austrije na jugoslovensku granicu. Tako je i Stojadinovićeve policija saznala za političku aktivnost Bore Baruha. Po svom povratku iz Pariza proveo je mesec dana u Glavnjači, i posle toga nije više mogao dobiti nikakvo zaposlenje. Međutim, njegova prva samostalna izložba u Beogradu, oktobra 1938. u Inženjerskom domu, doživela je veliki uspeh, a isto tako i izložba koju je sledeće godine priredio u Ulrihovom salonu u Zagrebu. U vreme kada su fašizam i rat već bacali svoju senku na Jugoslaviju, Borine izložbe spadale su u one umetničke manifestacije koje su okupljale naprednu kulturnu javnost.

Tri sestre

Šela, Sonja i Bela imale su ljubav i požrtvovnost svoje majke, imale su brigu, zaštitu i privrženost svoje braće. To su za njih bili i jedini darovi detinjstva i rane mladosti, jer sve ostalo nisu imale. Materijalnu oskudicu vrlo su rano upoznale i same su znale da nema mogućnosti za njihovo školovanje posle male mature. Bile su još deca kada je policija počela zalaziti u kuću i kad je trebalo nositi hranu braći u zatvor. Ali, tri sestre imale su sposobnost oduševljavanja i oduševile su se onim istim idealima za koje su se borila njihova braća. Dok su mnoge njihove vršnjakinje bile još potpuno bezazlene, one su već znale šta je ilegalni materijal i kako treba ćutati pred policijom. Bela je čak kao petnaestogodišnja devojčica jednom prilikom upala u zatvor kada je nosila pismo jednom ilegalcu.

Šeli se bar jedna želja ispunila. Ona se vrlo mlada udala za mladića koga je volela, Isinog druga inženjera Lazu Simića. Venčanju su prisustvovali svi radnici iz Šeline fabrike i svi su bili zakićeni crvenim cvetom. Ali, daleko od toga da udaja za Šelu bude početak zadovoljnog i mirnog života, Šela i Laza nigde nisu mogli da se smire, morali su čak stalno da menjaju stan, jer su oboje bili kompromitovani. Lazin brat Ilija bio je španski borac, drugi brat, Aca, bio je šest godina na robiji kao komunista, a sam Laza već je imao za sobom dva meseca zatočenja u logoru u Višegradu.

Iste godine kada se Šela udala, 1937, Sonja je isključena iz gimnazije na zahtev jednog profesora, petokolonaša, koji je takođe doprineo hapšenju jedne grupe svojih đaka, skojevaca. Zajedno sa malom Belom, koja je tada već učila za krojačku radnicu, i Sonja je počela da radi za nadnicu od 5 dinara. Kao skojevke, njih dve su bile aktivne u radničkom društvu „Polet” i u ženskom pokretu.

U Bileći

Vlada Cvetković-Maček donela je krajem 1939. uredbu na osnovu koje se lica „koja remete mir i red” mogu internirati bez sudske presude. Tada je kasarna u Bileći pretvorena u koncentracioni logor za komuniste i antifašiste.

Bora i Joži Baruh bili su osuđeni na šest meseci zatočenja. Oni su među prvima bačeni u logor, a zajedno sa njima tamo su se takođe nalazili Moša Pijade, Ivo-Lola Ribar i Ivan Milutinović. Mnogim svedočanstvima o zloglasnoj Bileći pridružuju se Borini crteži — portreti izmučenih boraca revolucije i jedna vizija onoga što će tek doći: kompozicija „Zbeg”.

Od vremena kada su Bora i Joži izišli iz logora u Bileći, pa do izbijanja rata, život je za Baruhove bio samo niz policijskih progona, od kojih jedva da je bilo predaha. Kako se približavala 1941, gonitelji su pojačavali i ubrzavali hajku, a njihovi metodi postajali su sve suroviji. Tada je i Isa zbog svog političkog rada izgubio svoju prvu službu kao inženjer kod „Mikrona”. Pošto je našao drugo zaposlenje, radio je po nalogu Partije u SBOTIČ-u i ostajao za policiju prilično nezapažen. Međutim, on je jednog dana 1940. godine zatečen sa ilegalnim materijalom kod kuće, predat Sudu za zaštitu države i osuđen na osam meseci.

Pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu i poništenje te odluke dva dana kasnije, pod pritiskom narodnih masa, zateklo je braću i sestre Baruh zatvorene i internirane. Samo dve najmlađe sestre, skojevke Sonja i Bela, bile su 27. marta na slobodi i išle sa „Poletom” u demonstracije. „Bolje rat nego pakt!” — odjekivalo je ulicama Beograda. „Bolje grob nego rob!” — glasilo je odziv sa ulica ostalih gradova Jugoslavije. Rat je bio tu, a i rešenost naroda, predvođenog Komunističkom partijom, da se ne da porobiti, već da ustane na oružje.

Neimari budućnosti

Šestoro braće i sestara Baruhovih bili su borci revolucije. Petoro njih — Isa, Bora, Joži, mala Bela, Šela i njen muž Laza, dali su živote u narodnooslobodilačkoj borbi — svi mladi i nadareni, svi puni ideala i spremni na žrtve. I ma koliko istorija imala svoj tok, ma koliko društvo krčilo svoj put ka napretku, sa koga ga ništa ne može trajno skrenuti, ljudi su ti koji ruše i grade, bore se i od ideja stvaraju budućnost. Istoriju našeg vremena mi još gledamo kroz ljude, možda i zato što znamo koliko dugujemo onima koji su dali sve što su imali, i svoje živote, da naša zemlja jednog dana postane slobodna i socijalistička. Povest o Baruhovima jedna je od onih svetlih ljudskih povesti koje sačinjavaju savremenu epopeju. Svi osim najmlađih dobro pamte kako je počelo.

Bombardovanje Beograda

U Beogradu je svanulo sunčano nedeljno jutro 6. aprila 1941. Ljudi su već desetak dana bili pritisnuti težinom neminovne i već sasvim bliske pretnje rata. Pa ipak, brutalni prepad na civilno stanovništvo bez objave rata usledio je brže nego što je iko stigao da to shvati. Žene su, dolazeći sa pijace, zaprepašćeno bacale zembilje. One su donele vest: počeo je rat. Još nekoliko trenutaka i Dorćol je bio u plameņu. Posle prvog naleta „štuka”, kuća u kojoj se nalazio dom Baruhovih ostala je prepolovljena, ali niko se tog trenutka nije zatekao u stanu. Nešto kasnije, između dva naleta bombardera, kada su svi tražili preživene članove svoje porodice, Baruhovi su se okupili u razrušenom domu, poslednji put svi zajedno. Na desetine hiljada stanovnika bežalo je iz skloništa u sklonište, pa u okolinu Beograda, i konačno se vratilo u okupirani Beograd.

Žig

Prvi dani okupacije, nemački vojnici na Terazijama, užas, ruševine i glad. Onda jednog dana plakati izlepljeni na ulicama: Svi Jevreji moraju doći na Tašmajdan da se prijave. Ko se ne prijavi, biće streljan, ko krije neprijavljene Jevreje, biće streljan. Tašmajdan je pretvoren u logor, u kome je tri dana trajalo prijavljivanje preko 15.000 jevrejskih građana Beograda po azbučnom redu. Pošto su imali zadatak da pruže moralnu podršku ljudima koje je čekala klanica, Isa, Bora i Joži takođe su se prijavili, a zajedno s njima i ostali članovi porodice. Sada je sve gotovo — rekli su kada su i to obavili.

Krajem aprila Isa i Joži bili su već u užičkom kraju, gde se formirao prvi partizanski odred. Bili su najpre na teritoriji Kosjerića, a zatim su prešli u Sevojno i u maloj kući sa zavesama na prozorima, baš pored Feldkomande, po celu noć su pisali, kucali na mašini i izvlačili na šapirografu propagandni materijal, koji je svakog jutra neko odnosio u grad. To je bilo u kući Stevana Savića, koji se kasnije našao sa Isom u odredu i prvi mu pokazao kako se rukuje puškom. Majka Savićeva svako jutro je pisaću mašinu i šapirograf odnosila u jenom džaku i ostavljala u susednom dvorištu, u korovu, a svako veče vraćala u kuću. To je trajalo sve do 4. jula, kada je Partija donela odluku o početku oružanog ustanka i kada su Isa i Joži pošli u partizane.

Bora nije mogao ostaviti svoju ženu, Francuskinju, i dvogodišnjeg sinčića, potpuno bespomoćne, i mislio je da za prvo vreme ostane pored njih, ali je oteran, najpre na raskršćavanje ruševina, a zatim na prinudni rad u Smederevo. Pobegavši, sa još nekolicinom komunista, vratio se u Beograd samo da još jednom vidi svoje, pa je stupio u Kosmajski partizanski odred.

Ilegalci

Šela je odmah po okupaciji Beograda prešla u ilegalnost. Zajedno sa svojim mužem Lazom radila je u Pokrajinskom komitetu. Njena spoljašnost bila je potpuno izmenjena, sada se šminkala i nosila šešir. Pošto je morala da bude krajnje oprezna, samo je preko veze održavala kontakt sa majkom i sestrama. Jednom je ipak došla da ih poseti kod jedne rođake. Iako se savlađivala, nije mogla sakriti da je zaplakana. To je bilo onog dana kada je primila vest da je Isa poginuo. Prema direktivi Partije, niko to nije smeo da sazna, da se ne bi demoralisali ljudi koji su pozivani u tek formirani odred.

Dve najmlađe sestre, Sonja i Bela, obe skojevke, radile su u dorćolskoj organizaciji na prikupljanju sanitetskog materijala i pripremanju ilegalnih stanova. U toj organizaciji bile su mahom jevrejske devojke, koje su kasnije gotovo sve nastradale. Pod najtežim uslovima, usred okupiranog Beograda, sastanci su održavani, maskirani kao žurevi, u stanovima, i na skrivenim mestima na obali Dunava.

O braći Baruh nije bilo vesti. Najviše mogućnosti da nešto sazna, jer se najslobodnije kretala, imala je Nada Čurčić, drugarica Jožijeva. U vreme kada je trebalo da se njih dvoje venčaju, rat ih je razdvojio: Joži je pošao u partizane, a Nada je ostala kao politički radnik u Beogradu. Ona je tada preuzela brigu o porodici svoga druga. Kada su jednog oktobarskog dana 1941. majka i dve sestre dobile poziv od Gestapoa da sutradan ujutro dođu sa spakovanim stvarima, Nada ih je još pre sutrašnjeg dana razmestila, pod tuđim imenima, po raznim stanovima. Do kraja rata stalno u ilegalnosti, promenile su mnoge stanove i domaćine, ne znajući ni jedna za drugu, a kada je i Nada odvedena u logor i pobegla u partizane, izgubile su svaku vezu. Njih dve nisu ni znale, i dobro je što nisu znale, da je mala Bela još iste zime uhvaćena prilikom jedne racije i odvedena na Banjicu, da su je zlostavljali, da ipak nije ni reči progovorila i da je junački dočekala i dan streljanja.

Diverzanti

Diverzantske akcije na sve strane ispunjavale su prvu jesen pod okupacijom. Šela i Laza proizvodili su eksploziv za ove akcije u jednoj zgradi usred Beograda, u neposrednoj blizini Krajskomandanture. Svesna da radi na najopasnijem od svih opasnih poslova, Šela je prilikom poslednjeg susreta sa sestrom, prepustajući se osećanjima, setno primetila da joj je žao što nema dete, da ga ostavi svojimima za uspomenu. Još iste godine došlo je do eksplozije u njenoj radionici. Šela i Laza, oboje ranjeni, počeli su da beže, Nemci su ih otkrili po krvavim tragovima i smestili

u bolnicu, pošto su za njih predstavljali krupan plen. Agent Specijalne policije Kosmajac, koji je došao da ih saslušava, odmah ih je poznao. U bolničkoj sobi pred vratima sobe i ispod prozora postavljene su straže. Akcija njihovog spasavanja iz bolnice, koju je pripremala partijska organizacija, na taj način je onemogućena. Onda su jednog dana došli agenti i odveli Šelu i Lazu na Banjicu, gde su streljani.

Partizani

Godine 1941, u kojoj je Hitler slavio najveće pobeđe, bila je za Jugoslaviju godina početka ustanka protiv okupatora. Borci su još bili malobrojni i gotovo goloruki — ogromnoj ratnoj mašini suprotstavljali su samo svoju rešenost da se ne daju pokoriti, uverenje u neminovan slom fašizma i veru u novu Jugoslaviju.

Kao jedan od organizatora ustanka u Srbiji, Isa je bio komesar Prve udarne čete Užičkog partizanskog odreda. Borci koje je on predvodio bili su među onima koji su oslobodili Užice i stvorili Užičku republiku usred Hitlerove evropske tvrđave. Ali, oni su u Užicu sahranili svog komesara, koji je poginuo na Drežničkoj gradini. Stevan Savić ovako priča o njegovoj pogibiji:

„Na našu četvu od 42 borca bilo je 200 do 300 Nemaca, Šiptara u nemačkim uniformama i žandarma, sa najmodernijim oružjem i artiljerijom. Nismo znali sa koje strane nas neprijatelj napada, a bili smo opkoljeni gotovo sa svih strana. Održan je kratak sastanak i komandir je naredio da prvi vod čim pre zauzme Drežničku gradinu. Prilikom zauzimanja ovog položaja razvila se paljba. Odstupanja takoreći nije bilo. Tukli smo se od ranog jutra do podne, kad nam je ponestalo municije. Oko 12 sati sa druma Užice—Požega po nama je počela da bije artiljerijska vatra. Granate su padale i kamenje je prštalo na sve strane. U toj situaciji, koju je verovatno smatrao bezizlaznom, Isa je skočio, dignuvši pušku uvis, i želeći da nas bodri, viknuo: „Drugovi, pobeđa je naša . . .” Hteo je još nešto reći, ali je pao, pogođen neprijateljskim metkom, na metar, dva od mene”.

U Crnogorskoj četi Užičkog partizanskog odreda borio se Joži. U borbama kod Kosjerića bio je ranjen u levu ruku i tako je stigao u bolnicu oslobođenog Užica. Smešten je pod tuđim imenom, ali jedan lekar petokolonaš odmah je shvatio da pred sobom ima ranjenog partizana. Dao mu je „pogrešnu” injekciju, i Joži je podle-gao ranama. Pored njega bio je Dušan Nedeljković. Pominjući u jednoj svojoj knjizi Jožija, dr Nedeljković piše da je Joži izdahnuo na njegovim rukama i navodi ove njegove poslednje reči: „Znaš, nije teško umreti u slobodnoj svojoj zemlji, na drugarskim rukama, ali samo ova vatra u meni, u glavi, pred očima, vatra, vatra, vatra . . .”

Oba brata sahranjena su istog dana u oslobođenom Užicu. Sa pratećom četom Vrhovnog štaba Bora je stigao nekoliko dana kasnije i obišao grobove svoje braće. Onda je Užice opet palo, a partizani — među njima i Bora — povlačili su se prema Sandžaku. Borili su se po šumama najljuće zime 1941, kada nije bilo pomoći ni sa koje strane. Te zime, kod Nove Varoši, Boru su uhvatili četnici. Odveden je u banjički logor, prepoznat i streljan.

Sloboda

Partizanski odredi prerasli su u Narodnooslobodilačku vojsku, koja je vojevala četiri godine, zadavala udarce neprijatelju i svojom borbom omogućila stvaranje socijalističke Jugoslavije. Došlo je i oslobođenje, borci su počeli da se vraćaju svojim kućama, a majke su čekale svoju decu. Majka Baruh zagrlila je svoju kćerku Sonju i dugo je čekala još petoro svoje dece. Naročito je dugo čekala malu Belu, jer niko nije imao srca da joj kaže da se ni njeno najmlađe dete neće vratiti. Dugo uopšte nije izlazila iz kuće. Onda je najpre ispunila poruku svog sina Bore. „Jednog dana, kad pobeđimo — govorio je Bora — poklonićeš moje slike Partiji”. Majka je poklonila Komitetu za kulturu i umetnost preko 120 Borinih slika. Onda je sakupila svu snagu i počela da odlazi u organizacije Saveza boraca i Ratnih vojnih invalida. Postala je ponovo aktivan društveni radnik, izabrana je i za narodnog odbornika u svojoj opštini. Posećivala je druge majke palih boraca i okupljala drugove svojih sinova. Uvek u crnini, ali jaka duhom i puna ljubavi. Jednog zimskog dana 1959. mnogi su u njoj izgubili majku.

Time bi se mogla završiti povest o Baruhovima. Možda kratkim ćutanjem i sećanjem na njihovu žrtvu.